

Nükleer silahların caydırıcılık gücü bağlamında Rusya-Ukrayna krizinin analizi

Analysis of the Russia-Ukraine crisis in the context of the deterrence power of nuclear weapons

Aziz Göksal YILMAZ ^{1*}, Volkan TATAR ²

¹ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

info@asilnet.com

² Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

volkantatar@rel.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 21.12.2023

Bölüm/Section: Sosyal Bilimler/Uluslararası İlişkiler

Kabul Tarihi/Accepted: 04.02.2024

Araştırma Makalesi/Research Article

Özet

Rusya'nın 2022 başında giriştiği, "özel askerî operasyon" olarak tanımladığı ve kısa sürede biteceği yönünde beklentisinin olduğu Ukrayna saldırısı, Ukrayna'nın gösterdiği direnç ve Batı'nın da Ukrayna'ya olan desteği sebebiyle uzamış, medyada Rusya'nın Ukrayna'nın savaşıma şevkini kırmak için taktik nükleer silahlara başvurabileceği yönünde tartışmalar yaşanmıştır. Rus lider Putin'in, Rusya'nın nükleer caydırıcı güçleri "yüksek alarm durumuna geçirdiğini" duyurması örneğindeki gibi bu kaygıları tetikleyen açıklamaları tedirginlik yaratırken, tartışmalar günümüze dek sürmüştür. Saldırının başlangıcında ise Amerika Birleşik Devletleri'nin tepkisinin yetersiz olduğuna dair eleştiriler yöneltildiğinde, ABD başkanı Biden ABD'nin tutumunu savunmuş, ekonomik yaptırımların da etkili olacağını belirterek, Rusya ile bir nükleer çatışma riski yaratacak eylemlerden kaçındığı yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Kimi araştırmacıların, Ukrayna'nın 1994 Budapeşte memorandumunu ile nükleer silahlarını teslim etmeseydi Rusya'nın bu saldırgan tutumu takınmaya cesaret edemeyeceği yönünde görüşleri de eklendiğinde, Rusya-Ukrayna krizinin nükleer silahların caydırıcı gücünün gölgesinde geliştiği ve sürdüğü müşahede edilmektedir.

Bu bağlamda çalışma, Ukrayna Rusya arasındaki çatışmaya nükleer silahların krize olan etkisi üzerinden bakmakta, krizin analizi için farklı bir perspektif sunmaktadır. Eld edilen veriler, nükleer silahların Budapeşte Memorandumu'nun imzalanmasından günümüze değin Rusya Ukrayna arasındaki ilişkileri etkilediğini, Ukrayna'nın, kaybettiği caydırıcılık sebebiyle Rusya'nın konvansiyonel saldırısına ve işgaline maruz kaldığını göstermektedir. Ayrıca Rusya'nın, Ukrayna'ya silah yardımıyla bulunan Batı'nın konvansiyonel gücündeki üstünlüğü dengeleyebilmek için sıkıştığında taktik nükleer silahlara başvurabileceğine dair dile getirilen endişeler, Ukrayna'nın bir nükleer saldırı riskiyle de karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan Rusya ve Batı arasındaki nükleer dehşet dengesinin ise hâlen geçerli olduğu, tarafların bu noktada son derece temkinli davrandığına da müşahede edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Rusya, Ukrayna, Budapeşte Memorandumu, caydırıcılık, nükleer silah.

Abstract

Russia's attack on Ukraine in early 2022, which it described as a "special military operation" and expected to end in a short time, was prolonged due to Ukraine's resistance and the West's support for Ukraine, and there were discussions in the media that Russia might resort to tactical nuclear weapons to discourage Ukraine's fighting spirit. Russian leader Putin's statements that triggered these concerns, such as his announcement that Russia had put its nuclear deterrent forces

¹ Bu makale Aziz Göksal Yılmaz'ın "Diaspora jeopolitiği ve devletlerin dış politika üretim süreçlerine etkileri: Transdinyester, Kırım ve Donbass krizleri" başlıklı Doktora tezinden üretilmiştir.

* Yazışılan yazar/Corresponding author: Aziz Göksal YILMAZ

¹ orcid.org/0000-0003-1083-6285; ² orcid.org/0000-0001-9180-3172

DOI <https://doi.org/10.56723/dyad.1408023>

on "high alert", caused unease, and the debates continued until today. At the beginning of the attack, when criticisms were made that the US response was inadequate, US President Biden defended the US position, stating that economic sanctions would also be effective and that the US avoided actions that would create the risk of a nuclear conflict with Russia. Adding the views of some researchers that Russia would not have dared to take this aggressive stance if Ukraine had not surrendered its nuclear weapons with the 1994 Budapest Memorandum, it is observed that the Russia-Ukraine crisis has developed and continued under the shadow of the deterrent power of nuclear weapons.

□n this context, the study looks at the conflict between Ukraine and Russia through the impact of nuclear weapons on the crisis and offers a different perspective for the analysis of the crisis. The data obtained shows that nuclear weapons have affected the relations between Russia and Ukraine since the signing of the Budapest Memorandum and that Ukraine has been exposed to Russia's conventional attack and occupation due to the loss of deterrence. Moreover, concerns that Russia might resort to tactical nuclear weapons in a pinch to counterbalance the conventional superiority of the West, which is providing weapons aid to Ukraine, indicate that Ukraine also faces the risk of a nuclear attack. On the other hand, it is observed that the balance of nuclear terror between Russia and the West is still valid and that the parties are extremely cautious at this point.

Keywords: Russia, Ukraine, Budapest Memorandum, deterrence, nuclear weapons.

1. Giriş

Ukrayna, 1994 yılında ABD, Rusya ve İngiltere ile imzaladığı Budapeşte Memorandumu ile elindeki Sovyetler döneminden kalan hatırı sayılır bir nükleer cephaneliğini Rusya'ya teslim etmiştir. Realistler nükleer silahların teslim edilmesinin caydırıcılık bağlamında büyük bir hata olduğunu belirtmişler, ancak Sovyetler sonrası yeni oluşacak uluslararası düzende kendine yer edinmek isteyen Ukrayna idealist perspektiften yaklaşarak, garantör devletlerin Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü garanti ettiği, askerî güç kullanmaktan ve tehditten kaçınma gibi taahhütler sunduğu anlaşmayı imzalamıştır. Garantör devletlerden Rusya'nın 2022 başlarında Ukrayna'ya karşı giriştiği işgal hareketinin ardından ise Budapeşte Memorandumu kararının yanlışlığı ve Ukrayna'nın caydırıcılığına olan olumsuz etkisi açıkça ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda çalışma, nükleer silahlarla oldukça bağlantılı bir kavram olan "caydırıcılık" kavramı üzerinde ayrıntılarıyla durarak, kavramın Rusya Ukrayna kriziyle olan yakın ilgisini analiz ederek tartışmıştır.

Garantör devletlerden diğeri olan ABD ise, Rusya'ya karşı verdiği tepkilerinin yetersiz kaldığına yönelik eleştirileri "nükleer savaş çıkma riski bulunduğunu" öne sürerek savunmuştur. ABD tarafı ekonomik yaptırımların da "en az füzeler kadar" etkili olabileceğinin belirtirken, Rusya'ya karşı bir dizi siyasi ve ekonomik yaptırımlar açıklamış, Batı ittifakının Ukrayna'ya desteği bunlara ek olarak yapılan bir takım askerî malzeme, silah ve maddi yardımlarla sınırlı kalmıştır. Bu nokta önemlidir, zira Soğuk Savaşın önemli kavramlarından olan "dehşet dengesi" kavramının hâlen uluslararası siyasetin belirleyici unsurlarından biri olduğu müşahede edilmektedir. Bu bağlamda çalışma dehşet dengesi kavramını ve Rusya Ukrayna kriziyle olan ilişkisini de analiz etmiş, ABD'nin nükleer savaş çıkma riskine karşı krize olan müdahalelerini sınırlı tuttuğu görülmüştür.

Diğeri taraftan Rusya, Batı'nın artan baskısını nükleer silah kullanma tehdidini yineleyerek savurmaya gayret göstermekte, Rusya'nın köşeye sıkışırca en azından taktik bir nükleer silaha başvurarak Batı dünyasını arkasına almış olan Ukrayna'nın direncini kırmaya çalışacağından endişe edilmektedir. Bu tartışmalar ise nükleer silahlardaki taktik – stratejik ayrımını gündeme getirmiştir. Çalışma bu yüzden nükleer silahların menzil, güç ve kullanım eşliği gibi unsurlar üzerinden kategorizasyonunu analiz ederek konuyu çalışma bağlamı üzerinden tartışmıştır. Yine Rusya'nın nükleer silah kullanma riskinden söz edilmesinin başlıca nedeninin, Batı – Rusya arasındaki konvansiyonel silah dengesinin -Batı tarafında yaşanan teknolojik gelişmeler hasebiyle- Rusya aleyhine bozulması olduğu görülmüştür.

Budapeşte Memorandumu üzerinden devam eden tartışmanın bir yönü de nükleer silahların sınırlandırılması veya yaygınlaşmasının dünya barışı üzerindeki etkileri üzerinden süregitmektedir. Nükleer silahların yaygınlaşmasının bir nükleer çatışmaya yol açacağı, nükleer silahların güvenliği noktasında zaaflara yol açabileceği, terör amaçlı kullanılabilirliği gibi endişeler dile getirilirken; nükleer silahların yaygınlaşmasının caydırıcılık etkisiyle barışa hizmet edebileceğini savunan görüşler de bulunmaktadır. Elde edilen veriler, şu an için nükleer silahların sağladığı caydırıcılık etkisi hasebiyle Ukrayna-Rusya çatışmasının yayılmasına ve doğrudan bir ABD- Rusya çatışmasına dönüşmesine engel olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda çalışma konuyla ilgili farklı görüşlere yer verirken, tartışmanın içerisinde "dünya barışının" da olması çalışmaya ayrı bir önem katmaktadır.

2. Nükleer silahlar, dehşet dengesi ve caydırıcılık

Nükleer silahların fiili olarak bir hedefe karşı kullanılması □□ Dünya Savaşı sırasında gerçekleşmiş, sadece iki hedefe karşı kullanılmasına karşı etkisi büyük olmuş, yarattığı tahribat ve ortaya çıkardığı dehşet, bugünlere kadar uzanan caydırıcılık etkisinin temelini atmıştır. Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu dünyaya geçilmesinin ardında ise Rusya'nın askerî açıdan görece zayıfladığı dönemlerde bile büyük bir güç sayılmasının ardındaki neden de yine elindeki nükleer cephaneliği olmuştur. Nükleer silahların, gelişen teknoloji ile muazzam bir yıkım gücüne ulaşması, sadece doğrudan

kullanılmalarının değil, kullanılma ihtimallerinin dahi dehşet yaratmasına ve dünyada yeni güç dengelerinin oluşmasına sebebiyet vermiştir [1].

Nükleer silahların savaşın maliyetini son derece yüksek göstermesi, devletleri bu tür bir maceraya atılma konusunda isteksizliğe sürüklemektedir. Soğuk Savaş döneminde de büyük güçler arası çatışmayı engelleyen başlıca etmen de bu olmuştur [2]. Bunun en önemli delillerinden biri kuşkusuz Soğuk Savaş dönemini domine etmiş olan “dehşet dengesi” kavramıdır. Karşılıklı Kesin Mahvoluş -MAD (Mutually Assured Destruction)- kavramı üzerinde şekillenen bu denge sisteminin temelini, nükleer silahlara sahip bir devletin rakibini, o karşı saldırı yapmadan yok edememesi ve savaş dışı bırakamaması oluşturur. Soğuk Savaş esnasında taraflardan biri nükleer saldırıyı ne kadar sert ve ani yaparsa yapsın, rakibinin buna nükleer silahlara başvurarak bir tepki verebilme kabiliyetini -teorik olarak- tamamen yok edememekteydi. Bu karşılıklı olarak bir yok oluşa sebebiyet verecek durum, sürpriz ilk saldırının önemini ortadan kaldırmıştır. İşte bu ikinci vuruş kapasitesinin ortadan kaldırılamaması dolayısıyla dönemde uluslararası siyaset bir dehşet dengesi üzerinde devinmiştir [1]. Waltz nükleer silahlara özgü bu caydırıcı durumu “saldırıya uğrayanın tepkisi nedeniyle saldırının kendisini ağır olarak cezalandıracak olmasına” dayandırır [2]. Nükleer silahların olası yıkıcı etkisi- Küba Krizi sırasında ABD Başkanı Kennedy ve SSCB lideri Kruşçev’in krizdeki davranışları örneğindeki gibi- devletleri son derece ihtiyatlı kılmaktadır. Zira sonuçta her şey kaybedilecekse savaşmanın da bir mantığı kalmamaktadır [2]. Klasik savunma saldırganına

-Ukrayna’nın şimdiye kadar Rusya’ya karşı gerçekleştirdiği gibi- başarılı bir şekilde direnmeyi amaçlarken, “caydırıcı savunma” rakibin harekete geçmesine-saldırmasına engel olacak bir güce işaret eder [1]. Nükleer silahların yaptığı da tam olarak budur.

Bu noktada çalışmanın odaklanacağı önemli bir soru ortaya çıkmaktadır. Ukrayna, Budapeşte Memorandumu ile nükleer silahlarını teslim etmemiş olsaydı [3], Rusya Ukrayna’ya bu şekilde pervasız bir operasyonu gerçekleştirebilir miydi? Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşması’na (START) dayanarak yapılan bilgi paylaşımından elde edilen verilere göre, 90’lı yıllardan beri Sovyetlerin stratejik nükleer silahlarını dört eski Sovyet cumhuriyetiyle (Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan) paylaşmış olduğu bilinmektedir [4]. Ancak çok dile getirilmeyen bir gerçek, Soğuk Savaş’ın sonunda ortaya çıkan “dünyanın en büyük üçüncü nükleer gücü”nün ABD ve Rusya’dan sonra Ukrayna olmasıdır [5]. Silahların kontrolünün Rusya’da olduğu söylene de Ukrayna’nın bu sorunu kısa sürede çözebileceği de dönemde dile getirilmiştir [6].

ABD’li uzmanlar nükleer caydırıcılık bağlamında büyük güçleri analiz ederlerken nüfusun dört veya beşte birini sanayi kapasitesinin yarısından fazlasını yok edebilecek bir gücün gerekliliğinden bahsetseler de Waltz’ın bakış açısı oldukça önemlidir. Waltz, bir ülkenin en büyük iki şehrinin yok edilebilme ihtimalini göze alarak başka bir ülkeye saldırıp saldırmayacağını sorgulamaktadır [2]. Ancak Ukrayna’nın elinde bundan çok daha fazlası olduğu, Sovyetlerden kalan mirasın yaklaşık 1,900 stratejik, 2,275 taktik savaş başlığından oluştuğu da unutulmamalıdır [7]. Mearsheimer, bu güce gönderme yaparak henüz 1993 yılında yaptığı projeksiyonda, Rusya ve Ukrayna arasında barışın sağlanmasının zor olduğunu, Rusya’nın burayı tekrar ele geçirmek için harekete geçebileceğini ve bunun önündeki en etkili caydırıcı gücün Ukrayna’nın nükleer silahları olduğunun altını çizer. Bunun dışında hiçbir gücün- ABD dahil- anlamlı bir güvenlik garantisi oluşturamayacağını da ekler [8]. Gerçekten de anlaşmada garantör olan güçlerden Rusya, 2022 yılında Ukrayna’ya saldırarak Mearshaimer’ı haklı çıkartmıştır. Dönemde nükleer silahların teslim edilmesinin büyük bir hata olduğunu belirten eski Ukrayna nükleer üs komutanı Volodymyr Tolubko, Ukrayna’nın kaybetmekte olduğu caydırıcılığa dikkat çekmek için eski İngiliz Başbakan Thatcher’ın “savaş güçlü devletlerden kaçır” sözünü hatırlatma gereği duymuştur [9].

Ancak yukarıda sunulanlardan farklı görüşler olduğu da unutulmamalıdır. Örneğin Haines, nükleer bir güç olarak Ukrayna’nın daha avantajlı olacağına yönelik kuşkuludur. Öncelikle bu nükleer mirası “teknik ve güvenlik sorunları” nedeniyle faydası şüpheli olarak görmekte, ayrıca Sovyet mirası olan nükleer cephaneliğin veya parçalarının yasa dışı kullanımı riskini hatırlatmaktadır. Buna ek olarak Rusya’nın elinde nükleer güç bulunan Ukrayna’ya, bu silahların kontrolünü sağlama bahanesiyle de saldırabilme ve bu saldırısını meşru göstererek uluslararası camiadan üstü kapalı da olsa destek toplayabilme ihtimalini belirtir [7]. Bu tür görüşler çoğaltılabilir; ancak elimizde -şimdilik- nükleer silaha sahip iki gücün çatışmaktan kaçındığını gösteren birçok -Soğuk Savaş dönemi Dehşet Dengesi, Küba Krizi, Süveyş Krizi gibi- örnek bulunmaktadır. Waltz da nükleer silahların ABD ile Sovyetler Birliği ve Sovyetler Birliği ile Çin arasında savaş olasılığını azalttığına ve bunun farklı yerlerde de benzer etkilere sahip olacağına inanmaktadır [2]. Bu bağlamda nükleer güce sahip bir Ukrayna’nın, Rusya için benzer bir caydırıcılık etkisi yaratacağının aksini düşünmemiz için de herhangi bir sebep yoktur ve bu durumun Rusya’nın saldırgan tutumuna karşı engel oluşturacağı söylenebilir.

Konuyla ilgili bir başka önemli tartışma ise Rusya’nın Ukrayna çatışmasında -lokal etkiye sahip olması hasebiyle- “taktik” bir nükleer silah kullanma ihtimali üzerindedir.

3. Askerî ve siyasi bağlamda strateji ve taktik kavramları, stratejik ve taktik nükleer silahlar

Rusya’nın Ukrayna’ya saldırısının şokunun henüz atlatıldığı ve Rusya’nın başarısının tartışılmaya başladığı atmosferde, siyasi tartışmalarda Rusya’nın “taktik” nükleer silahlara başvurabileceği söylentisi masaya yatırılmış, taktik ve stratejik

nükleer silahların arasındaki ayırım bir süre dünya gündemini meşgul etmiştir. Çalışma ile yakın ilgisi bulunması hasebiyle bu konunun anlaşılması oldukça önemlidir.

Öncelikle kavramsal açıdan strateji ve taktik arasındaki farkın netleştirilmesi gerekmektedir. Kökeni, eski Yunanca'da "generallik sanatı" anlamına gelen "strategus" sözcüğüne dayanan strateji kavramı, ilk dönem itibarıyla askerî anlamı ağır basan bir konumda olmuştur. Kavram zamanla kapsam genişlemesi yaşamış, askerî manasından sıyrılmış, her alanda kullanılır hâle gelmiş, günümüzde -en genel şekliyle- "rasyonel bir perspektifle, bir hedefe ulaşmak üzere uygulanan planlar bütünü" olarak kullanılmaya başlanmıştır [10]. Taktik ise stratejik planın uygulamasına yardımcı olan ayrıntılar, stratejiyi gerçekleştiren araçlar [11] ve amaca hizmet eden adımlardır. Özetle strateji ulaşılmak istenen hedef, taktikler de bu hedefe doğru gitmeyi sağlayan yollar, araçlar, eylemler ve duraklardır. Strateji olmadan taktikler amaçsız, taktikler olmadan strateji araçsız kalacaktır.

Kavramsal açıdan baktığımızda stratejik bir silah, doğrudan stratejik bir hedefi gerçekleştirmeye yönelik olan, amaçlanana doğrudan gerçekleştirebilecek güce ve kabiliyete sahip olan silahlardır denilebilir. Taktik bir silahtan bahsedildiğinde ise kastedilen amacı gerçekleştirmeye yönelik gidilen yolda bir merhaleyi geçmeye, bir engeli aşmaya yarayan, örneğin bir çatışmayı kazanmaya, düşmanın belli bir hedefine zarar vermeye yarayan unsurlardan söz edilmektedir. Taktik silah bir çatışmayı, stratejik silah bir savaşı kazanmayı hedeflemektedir de denilebilir. Örneğin Pearl Harbour Baskını ABD' nin deniz gücüne büyük bir darbe indirmeyi amaçlasa da özünde taktik bir saldırıydı [12]. ABD' nin 1945'te gerçekleştirdiği Japonya'ya olan nükleer saldırısındaki hedefi ise stratejiktir, amaç Japonya'nın teslim olmasını sağlamaktır. Nükleer saldırı gerçekten bu stratejik hedefin gerçekleşmesini sağlamış ve Japonya kayıtsız şartsız teslim olmuştur. "Küçük Oğlan" ve "Şişman Adam" adları verilen bombalarla 3 gün arayla gerçekleştirilen nükleer saldırılar sonucu sanayi üretiminin yapıldığı iki şehir neredeyse haritadan silinmiş, saldırılar esnasında toplamda 175.000 kişi ölmüş, Japonya sosyo-ekonomik olarak büyük bir sarsıntı yaşamış ve Japon halkının savaşma isteği ve iradesi kırılmıştır. Japonya İmparatoru Hirohito 12 Ağustos'ta Japonya'nın teslim olma kararını açıklamıştır [13].

Stratejik ve taktik nükleer silah kavramları arasındaki ayırım, askerî ve siyasi düzlemde farklı noktalara işaret etmektedir. Ayrıca bu noktalar ülkeden ülkeye de değişebildiği gibi, uzmanlar arasında da bir nükleer silahın stratejik olmamasını sağlayanın ne olduğu tartışılmaya devam etmektedir. Stratejik ve taktik tanımlarından yola çıkarak, teknik açıdan menzillerini ve güçlerini değerlendirdiğimizde, stratejik silahların daha uzun menzilli ve daha güçlü olacağı aşikârdır. Ancak, değerlendirme kıstasları da zamanla değişime uğramaktadır. Nükleer silahların gücü, 1,000 ton (1 kiloton) TNT patlaması üzerinden ölçümlenmektedir [14]. İlk üretilen taktik nükleer silahlar 1 kilotonun dahi altında olabiliyorken [15] Japonya'nın teslim olmasını sağlayan ve stratejik olarak değerlendirilmeyi hak eden bombalar yaklaşık 15 ve 20 kiloton gücündeydiler [13]. Günümüzde ise megaton – 1,000 kiloton üzerinden ölçülenebilecek güce sahip nükleer silahlar bulunmaktadır. Rusların 1961 yılında denediği çar bombası "hidrojen bombası" olarak sınıflandırılan daha güçlü bir kategoriye ait nükleer silahtı ve 50 megaton gücündeydi [16]; yani gücü Japonya'ya atılan bombaların yaklaşık 2500 katıydı. ABD'nin Soğuk Savaş döneminde ürettiği ve bazı varyasyonlarını NATO müttefiklerine dağıtmış olduğu "taktik" b61 [17] bombalarının gücünün ise 0.3-170 kiloton arasında [18] olduğu bilinmektedir.

Menzil ise daha sonra ortaya çıkmış bir kıstastır, zira ilk bombalar serbest düşüş bombaları olarak uçaklardan atılmakta iken, füze sistemlerinin gelişmesiyle menzil bu füzelerin erişim gücüyle alakalı hale gelmiştir. Taktik nükleer silahlar, "kısa menzilli", "taktik", "muharebe alanı nükleer silahları" gibi farklı terimlerle ifade edilebilmektedir. Örneğin NATO'nun Nükleer Kuvvet Tanımları belgesine göre, stratejik nükleer silahlar terimi -özetle- kıtalar arası ve uzun menzilli (5,500 km. ve üzeri) nükleer silahlara işaret etmektedir. Stratejik olmayan nükleer silahlar -taktik ve operasyonel nükleer silahlar- ise menzilleri 300-500 km. arası olan silahlara işaret etmektedir [19]. Bu tanımlamalar devletten devlete hatta hükümetten hükümete dahi anlam farklılıkları yaşanabilmektedir. Örneğin NATO belgelerinde görülen, Birleşik Krallık Trident savaş başlığına işaret eden alt stratejik (sub strategic) terimi buna bir örnektir ve Rus terminolojisinde buna rastlanmamaktadır [20].

Ancak ayırım sadece menzil ve silahın gücüyle değil, kullanma yetkisinin kime ait olduğu ile de ilgilidir. Nükleer silah kullanımı sıradan bir konvansiyonel silah gibi saha komutanlarının inisiyatifine terk edilmemiştir [19]. Fransa'nın de Gaulle'ün görüşlerini [2] temel alan yaklaşımında stratejik nükleer silah, sadece devletin en yüksek otoritesinin kullanımına veya kullanım tehdidinde başvurabileceği bir silaha işaret eder; Rusya benzer ifadeyle "Stratejik nükleer silahlar stratejik güçlerin hizmetindedir" demektedir. ABD askerî terminolojisindeki "stratejik olmayan nükleer kuvvetler" terimi yine önemli bir noktaya işaret etmektedir. Bunlar stratejik olmasa da operasyonel bir alanda, düşman kuvvetlere veya destekleyici tesislere karşı, ancak hareket sahasındaki komutanın "yetkilendirilmesiyle" devreye sokulabilen nükleer kuvvetlerdir [19].

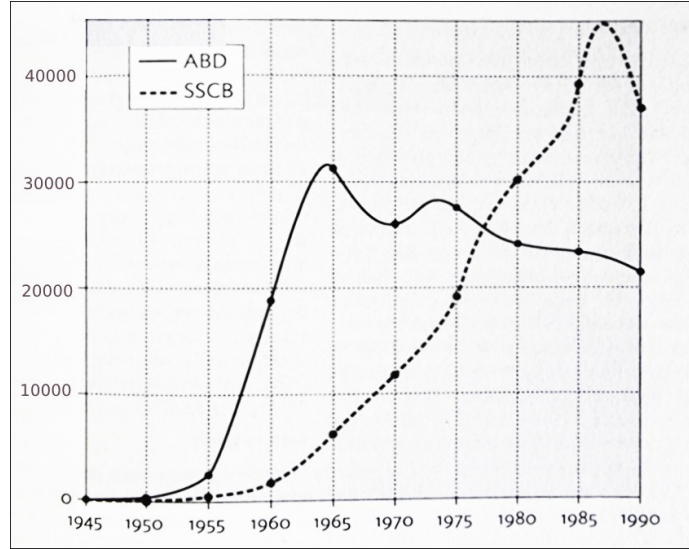
Bu bilgilerden hareket edersek, taktik ve stratejik nükleer silahlar arasındaki farklardan birinin de "kullanım eşliğiyle" ilgili olduğunu görürüz. Zira Hiroşima ve Nagazaki örneklerindeki gibi bir şehri içindekilerle birlikte yok edebilecek bir kararı vermek -sonuçlarını da dikkate aldığımızda- son derece güçken, sınırlı ve askerî operasyon sahasında salt askerî birliklere karşı düşük güçteki bir nükleer silahın kullanım kararını alma eşliğinin, nispeten daha düşük olduğunu düşünebiliriz. Üstelik herhangi bir sebeple yetki yereldeki belli bir askerî yetkiliye devredilmişse, taktik gerekçelerle bir nükleer silaha daha rahat başvurulabileceği düşünülebilir. NATO'nun Türkiye dahil bazı ortaklarına verdiği, Küba

Krizinden sonra ilk denemesi yapılmış ve kullanımdan kaldırılmış olan b61 nükleer bombalarının modernize edilmesi ve 2022 itibariyle tekrar envantere alınmaya başlanması bu sebeplerle tartışmaya yol açmıştır. Rusya, ABD'nin bu modernize edilen bombalarla "nükleer eşiği" düşürdüğünü ileri sürerek itiraz etmiş, Rus Dışişleri Bakan Yardımcısı Grushko oldukça önemli bir tespitte bulunmuştur. Grushko ABD'nin b61-12 tip modernize edilmiş serbest düşümlü nükleer bombalarının sadece isabet gücünü arttırmadığını, nükleer güçlerini azaltarak bunları "muharebe alanı silahlarına" dönüştürdüğünü ileri sürmüştür [21]. Burada Grushko'nun şu riskten de söz ettiği düşünülebilir, nükleer eşiğin düşürülmesi veya düşük güçteki nükleer silahların operasyonel kullanımının normleştirilmesi, tırmanan bir nükleer çatışmaya yol açtığı bir durumda, nükleer yok oluşu da tetikleyebilir.

4. Nükleer caydırıcılık gölgesinde uluslararası siyaset

Nükleer silahların günümüzdeki temel işlevi hakkında ABD Savunma Bakanlığının 2022 Ulusal Savunma Stratejisi belgesi de fikir vermektedir. Nükleer Duruş İncelemesi (NPR) ve Füze Savunması İncelemesinin (MDR) yer aldığı belge, nükleer silahların temel rolünü "ABD, müttefikleri ve ortaklarına" yönelik nükleer saldırıları "caydırmak" olarak belirlemekte, ancak ve ancak ABD, müttefikleri ve ortaklarının "hayati çıkarlarını savunma" amacıyla nükleer silahlara başvurulacağını belirtmektedir [22]. Rusya'da nükleer silahların "kullanma eşiği" hakkında benzer açıklamalarda bulunmaktadır. Bu yönüyle nükleer caydırıcılık iki taraf için de geçerli bir durum olduğundan nükleer tehdit çok sık başvurulan bir yol olmamaktadır.

Soğuk Savaş süresince gerçekten kullanma niyetlerinin olup olmadığı bilinmese de ABD, Kore ve Vietnam'da barış görüşmelerini baskı altına almak, Ruslar Süveyş krizinde Fransa ve İngiltere'yi bölgeden çıkarmak için "nükleer tehdide" başvurmuştur [23]. İngiltere ve Fransa, Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararına karşı olan askerî müdahalelerinde, Rusya'nın Londra ve Paris'e nükleer saldırıda bulunma tehdidi [24] akabinde geri adım atmaları nükleer caydırıcılığın önemli örneklerinden biridir. Kriz esnasında İngiltere ve Fransa'nın kendinden bağımsız olarak müdahalesinden memnun olmayan [23], aynı zamanda sürecin bölgesel savaştan bir dünya savaşına ve nükleer çatışmaya dönüşmesini istemeyen ABD bu tehdide müdahil olmamıştır.

Şekil 1. ABD ve Rusya nükleer silahlanma yarışı 1945-1990 [13].

Büyük bir nükleer silahlanma yarışının yaşandığı (Bkz. Şekil 1.) Soğuk Savaş döneminde NATO Avrupa'ya konuşlandığı taktik nükleer silahları, konvansiyonel silahlar manasında Sovyetlerin üstünlüğü karşısında savunma unsuru ve caydırıcı olarak kullanmıştır [25]. ABD başkanı Nixon bunu açıkça belirtmiş, Avrupa'da sadece konvansiyonel silahlara bağımlı kalmanın yenilgiyi ve toprak kaybını engellemeye yetersiz kalabileceğini söylemiştir [26]. Soğuk Savaş sonrası ise ABD'nin ve Batı'nın teknolojik olarak sağladığı ilerlemeler sayesinde NATO konvansiyonel olarak üstün durumdaki taraf haline gelmiş, bu taktik nükleer silahlara ihtiyaç duymamaya başlamıştır [25]. Silah uzmanları, artık, rollerin değiştiğini söylerken, Rusların Batının konvansiyonel gücünü dengelemek için nükleer silahlara olan ihtiyaçlarını dile getirdikleri görülmektedir [27]. Bu bağlamda - taraflar resmî olarak açıklamasa da- Rusya'nın elindeki 2000 taktik nükleer başlığa karşı NATO'nun Avrupa'da partnerlerine dağıtılmış halde yalnız 180 taktik nükleer başlığı kalmıştır [20]. Rusya'nın sıkıştığında taktik nükleer silahlara başvurabileceğine yönelik dile getirilen risk, Rusya'nın Batı karşısındaki bu konvansiyonel gücündeki zayıflığından kaynaklanmaktadır.

Üretilmiş olan taktik nükleer silahların, bavul şeklinde taşınabilir olanlarından top mermisi ile fırlatılabilen türlerine, kara mayınlarından nükleer başlıklı torpidolara kadar, sahada kullanılabilecek birçok şekli kaydedilmiştir. Davy Crockett en ilginçlerinden biridir. Bir havan aracılığı ile dahi kullanılabilen silah, ABD Atom Enerjisi Komisyonu'nun minyatür bir nükleer savaş başlığı geliştirmesinden sonra üretime alınmıştır. Önemi, elle istenilen yere taşınabilen mobil bir nükleer

silah olmasıdır [15]. Yine SADM adı verilen, bir personel tarafından -gerektiğinde paraşütle dahi- taşınabilen, sırt çantasında taşınarak cephede çeşitli şekillerde aktif edilerek patlatılabilen -Atomik İmha Mühimmatları olarak adlandırılmış- nükleer silahların da ABD tarafından geliştirilerek test edildiği [28] ve NATO envanterine alındığı bilinmektedir [29]. Bunlardan iki kişi tarafından taşınarak patlatılabilen çanta şeklindeki b54, 1989 yılına kadar ABD'nin envanterinde tutulmuştur [30]. 280, 203 ve 155 mm. gibi çeşitli obüslerden fırlatılabilen “nükleer başlıklı top mermileri” ABD, Rus, Hindistan ve Pakistan silahlı kuvvetlerinin envanterinde bulunmaktadır [25]. Rusya'nın “Malka” obüsü taktik nükleer silah atma potansiyeline sahip obüslerden biridir [31] ve hâlen Rusya'nın Ukrayna operasyonunda aktif olarak kullanıldığı bilinmektedir [32].

Konvansiyonel veya geleneksel caydırıcılık, bir çatışma durumunda beklenen faydanın, maliyet ve risklerden daha az olması durumuna işaret etmektedir. Ancak konvansiyonel caydırıcılıkta, siyasiler risk almaya değer bir durum olduğunu düşünürlerse, askerî başarı ihtimalinin düşük olduğu durumlarda dahi savaş girmeyi mümkün görebilirler [33]. En kötüyü düşündükleri durumda dahi nükleer çatışma alternatifinin denklem dışı kaldığı bir süreçte, daha önce iki örneği yaşanmış olan küresel savaşa benzer bir yıkıcı çatışma durumu hayal edilebilecektir. Ancak bu bahsedilen yıkıcı küresel savaşlar dahi bir nükleer kıyım ardından oluşan bulutların, güneş ışınlarının yeryüzüne ulaşmasını engellemesi hasebiyle meydana gelen “nükleer kış” etkisiyle yaşanacak küresel toplu yok oluş hikayesi [34] yanında kabul edilebilir bir risk yaratmaktadır. Lawrence Krauss'un küresel olmayan bir nükleer çatışmada dahi çizdiği tablo ürktücüdür. 100 nükleer silahın kullanıldığı –örn. Hindistan ve Pakistan arasında geçebilecek- bir çatışmada stratosfere saçılacak olan dumanın 5 milyon ton olacağı ve bunun yol açacağı iklim değişikliğinin en az bir milyar ölümlü sonuçlanacağı düşünülmektedir [35]. Bu örnekler, neden siyasilerin nükleer savaş riskine yol açacak her türlü durumdan kaçınmaya çalıştıklarını göstermektedir. ABD eski başkanı Reagan'ın dediği gibi bir nükleer savaşın kazananı olmayacaktır [36]. Ancak nükleer silahların kullanılma riskinin, bu silahları kullanma yetkisini elinde bulunduran siyasilerin elinde olması, her zaman bu büyük riski alabilecek liderlerin ortaya çıkabileceğini de düşündürmektedir.

Nükleer silahların stratejik etkisi, onu düşmanın konvansiyonel gücünü zayıflatmak amacıyla gerçekleştirilen “şok” saldırılardan ayırır. Pearl Harbour Baskını bu tarz bir baskındır. Nükleer silahlar ise, kendini yaratan ekipteki Oppenheimer'in deyişiyle “bir saldırı, baskın ve terör” silahıdır; nükleer silah, klasik baskın türü bir saldırıdaki gibi düşmanın askerî gücünü zayıflatan değil, onun sosyo-ekonomik bünyesini felce uğratan, stratejik boyutlarda bir getiri sağlayan güce sahiptir [12]. Nitekim Japonya'ya yapılan nükleer saldırılar cephede bir taktik başarı sağlamamış, Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasını sağlamıştır. Atom silahını gerçekleştiren ekipteki diğer üyeler de bu gücün farkındaydılar ve hedef olarak askerî tesis ve birliklerden ziyade “yerleşim ve sanayi bölgelerini” görüyorlardı [12]. Taktik nükleer silahın ne olduğunu anlayabilmek için bu ayrım oldukça net bir referans noktası sunmaktadır. Amaç, bu şekilde düşmanı felce uğratarak sosyo-ekonomik bir yıkım yaratmak değil, düşmanın askerî bir hedefini yok ederek onu operasyonel alanda zayıf düşürmekse bu taktik bir yaklaşım olacaktır.

5. Rusya-Ukrayna çatışması ve nükleer silahlar

5.1 Budapeşte Memorandumu'nun krize yansması

Nükleer silahların cazip gelen bir tarafı da konvansiyonel kapasitenin geliştirilmesine harcanacak kaynaklara gereksinim duyulmadan olağanüstü bir güç sağlama potansiyelidir. Nükleer silahlar bir kitle imha silahı olarak güce ulaştırılan bir “kestirme yol” sunmaktadır. Bu yüzden bölgesel güç olmaya namzet ülkelere cazip gelmektedir. Bu şekilde hem çevrelerinde bir üstünlük kurarlarken, büyük güçlerin saldırılarına ve müdahalelerine karşı da bir güvenlik duvarı oluşturmuş olmaktadır. Örneğin genel kanı ABD'nin nükleer silahları olan ülkelere savaş açmadığı yönündedir. Bu bağlamda Huntington'a göre, dönemin Irak lideri Saddam Hüseyin Kuveyt'e girmeden önce nükleer silah elde edene kadar sabredebilseydi, büyük bir ihtimalle emellerine kavuşmuş olacaktı [27]. Bu şablon üzerinden çok net olarak Ukrayna'nın Rusya ile arasındaki duruma da gönderme yapılabilir. Hatta ABD'nin nükleer şemsiyesine de ihtiyaç duymayacağı göz önüne alındığında nükleer silahlara sahip Ukrayna'nın bölgesel bir güç olarak bağımsız kararlar alabilen bir konuma geleceği de söylenilebilir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası, Ukrayna elinde kalan nükleer silahlar sayesinde dünyanın üçüncü büyük nükleer gücü olarak ortaya çıktığında, bunun salt bölgeyi eski etki alanı olarak gören Rusya'yı rahatsız ettiği söylenemez. Gerek nükleer silahların istenmeyen ellere geçebilme ihtimali gerek bölgede kurulacak düşman bir rejimin-diktatörlüğün ortaya çıkartabileceği riskler açısından ABD de konuyla yakından ilgilenmiştir. ABD'li analistlere göre, Avrupa'nın “stratejik derinliğinde” üzerine başat bir rol düşmekte olan Ukrayna bu yönüyle Rusya'dan bağımsız olmalıydı [37]. Ancak nükleer bir güç olarak Ukrayna sadece Rusya'dan değil ABD'den de bağımsız karar vermeye çalışabilirdi ve bunun istenmeyeceği aşıkardı. Bu noktada büyük güçler, ABD ve Rusya birlikte, Ukrayna'yı nükleer silahlardan arındırmak için kolları sıvamıştır.

1994 yılındaki anlaşma nükleer silahlarını teslim eden Ukrayna ile Rusya, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri arasında imzalanmıştır. Anlaşmayı imza eden devletler “Ukrayna'nın bağımsızlığına, egemenliğine ve mevcut sınırlarına saygı gösterme konusundaki taahhütlerini” sunmuşlar, sahip oldukları silahların hiçbirini Ukrayna'ya karşı kullanmayacaklarını, güç kullanma tehdidinde dahi bulunmayacaklarını, aynı zamanda ekonomik baskıdan kaçınarak Ukrayna'nın egemenliğinden kaynaklanan haklarını her türlü güvence altına aldıklarını beyan etmişlerdir [3].

Realist görüŖe göre, bu anlaşma ile Ukrayna, birtakım taahhütler karşılığında elindeki caydırıcı gücü teslim ederek, her devletin “kendi başının çaresine baktığı” (self help) bir dünyada, kaderini başka güçlerin eline teslim ederek hata etmiş oluyordu [13]. Nitekim saldırgan güç olarak Rusya’nın, anlaşmayı imza eden garantör devletlerden biri olması bu görüşü doğrular niteliktedir. Anlaşmaya giden süreçte ABD’nin arabulucu olarak bizzat müzakereleri yönlendirmiş olması da ayrıca dikkat çekicidir. Zira, nükleer silahlarını teslim eden Ukrayna, sadece Rusya’nın gerektiğinde kendisine saldıracağı yolun önünü açmakla kalmamış, aynı zamanda kendini Batı ittifakının nükleer şemsiyesine ve konvansiyonel anlamda korumasına muhtaç kılmıştır. Ukrayna’nın, bağımsızlığını kazandıktan sonra kaderini Batı’da arıyor olması, serbest piyasa ekonomisini benimsemesi [38] tercih olarak kabul edilse dahi Batı’ya olan askerî bağımlılığı zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Nitekim savaş başladığından bu yana Ukrayna savunmasını Batı’dan gelen yardımlara dayandırmıştır. Bunlar dikkate alındığında Budapeşte Memorandumu Ukrayna krizini iki yönüyle etkilemiştir. Öncelikle Rusya açısından Ukrayna caydırıcılığını yitirmiştir. Bu sebeple de Rusya baskısını hissettiğinde Ukrayna Batı ittifakına - ABD’ye- yaklaşma gereği duymuş, bu ise Rusya’yı daha da tahrik etmiştir.

5.2 Nükleer silah bağlamında çatışmada Rusya’nın durumu

Rusya’nın gerçekleştirdiği saldırı sonrası ellerindeki opsiyonları net bir şekilde ifade eden ABD Başkanı Biden, 3. Dünya Savaşı ile yaptırımlar arasında bir seçim yapmak zorunda olduklarını dile getirmiş [39], uygulayacakları yaptırımların sonuçlarının uzun sürede alınacak olmasına karşın en az füzeler kadar etkili olacağını da belirtmiştir [40]. Biden’ın demeçlerinden sürece yaklaşımı net şekilde analiz edilebilmektedir. Öncelikle Rusya’nın nükleer silah kullanma ihtimalini konvansiyonel bağlamda başarısızlığına bağlamış, Putin’in -nükleer- tehditlerinin “şaka olmadığını”, zira Rus ordusunun çok başarısız olduğunu dile getirmiştir. Diğer taraftan nükleer savaş riskinin Küba Krizinden bu yana en yüksek noktasına eriştiğini belirtirken karşı karşıya kalınan riski, kıyamet savaşı (Armageddon) olarak nitelemiştir [41]. Bu söylemler, Rusya’nın konvansiyonel yetersizliği sebebiyle nükleer silaha başvurabileceğini, bu yüzden Batı’nın tepkilerinin temkinli olduğu şeklinde okunabilir.

Rusya da bu şüpheleri doğru kılacak birtakım eylemler içerisine girmiştir. Savaşın henüz başlarında, Şubat 2022’de Rusya’dan gelen “nükleer caydırıcı güçlerin yüksek alarm durumuna geçirildiği” beyanı medyada büyük bir tartışmanın yaşanmasına sebep olmuştur. Rusya’nın bu edimine neden olarak NATO’dan gelen saldırgan açıklamaları göstermesi [42], Batı ve Rusya arasındaki gerilimin ne derece yükseldiğini göstermiştir. Yine Rus lider Putin’in Rus siyasetçi Jirinovski’nin cenazesinde bile nükleer saldırı için gerekli kodların yer aldığı çantasını yanından ayırmaması [43], Ukrayna Krizinin nükleer çatışma riskini arttırdığına yönelik endişeleri tetiklemiştir. Aslında Rusya’nın Ukrayna’da nükleer silah kullanıp- kullanmayacağına dair neredeyse saldırının başladığı tarihten bu yana süregiden tartışmalarda [44] önemli olan soru Rusya’nın stratejik hedefinin ne olduğudur. Eğer iddia edildiği gibi sınırlı bir taktik nükleer saldırıda dahi bulunacak olsa, taktik ve strateji arasındaki ilişkiyi dikkate aldığımızda, bunun stratejik amacına hizmet ediyor olması bekleneciktir. Salt taktik yönden baktığımızda ise öncelikle konvansiyonel silahlarla sağlayamadığı bir avantajı Rusya’ya sunması gerekmektedir. Ayrıca Rusya’ya uluslararası camiadan alacağı tepkilerden kaynaklanması muhtemel risklerden daha büyük bir fayda sağlaması beklenir. Rusya, her ne kadar Ukrayna’daki Rus nüfusun baskı altında olduğunu, aşağılandığını hatta soykırıma uğradığını operasyonun sebepleri olarak sunsa da NATO’nun doğuya doğru genişlemesi sürecinin Rus jeopolitik kodlarıyla çelişiyor oluşu ve Ukrayna’nın NATO’ya alınmasını bir kırmızı çizgi olarak ortaya koymasının savaşın ana sebebi olduğu bilinmektedir. Putin Rusya’nın çevrelenmesi olarak nitelediği durumu operasyonun başlamasından sonra yaptığı konuşmasında Rusya için bir “ölüm kalım meselesi” olarak gördüğünü açıkça beyan etmiştir [45]. Bu tür vurgular ise Rusya’nın nükleer silaha başvurabileceği kuşkusunu- tartışmalarını tetiklemektedir.

Ancak girilmiş olan konvansiyonel çatışma ortamı dahi, Ukrayna’nın Batı ittifakına -NATO- giriş isteğini köreltmek bir kenara, daha da ivmelendirmiş, üstelik kendini tehdit altında hisseden Finlandiya ve İsveç’in de ivedi olarak NATO’ya giriş başvurusunda bulunmasına sebebiyet vermiştir. Finlandiya ise örgüte kabul edilerek NATO’nun 31. üyesi olmuştur [46]. Rusya’nın saldırgan tutumunun kendini tehdit altında hisseden ülkelerin Batı ittifakı etrafında toplanmasına sebep olduğu bir gerçektir. Nükleer bir silahın kullanılma riski arttığında ise, ABD’nin nükleer şemsiyesi altına girmek isteyen ülkelerin sayısının daha da artacağı, hâlen Batı ittifakında olan ülkelerinde daha da konsolide olacağı beklenir. Bu perspektiften bakıldığında Ukrayna krizinde Rusya’nın taktik nükleer silahlara başvurma ihtimali ile operasyonun stratejik amacının çeliştiği görülmektedir. Bu yönüyle Rusya’nın nükleer silah kullanma ihtimali, Rus yetkililerinin de açıkladığı ancak ve ancak “Rusya’nın varlığının tehdit altında olması” durumunda artacaktır [47].

Putin’in böyle bir durumda nükleer çatışma riskini alabilecek liderlerden biri olduğuna inanmamız sağlayacak ciddi emareler bulunmaktadır. Putin her ne kadar nükleer bir çatışmanın insanlık ve dünya için bir felaket olacağını kabul etse de 2018’de yaptığı bir konuşmada “Rusya’nın varlığının tehlikeye düşmesi durumunda” düğmeye basmakta tereddüt etmeyeceğini çarpıcı bir dille belirmiş, “içinde Rusya’nın olmadığı bir dünyaya gerek yok” diyerek kararlılığının altını çizmiştir [48]. Ancak, bu söylemin gerçeği mi yansıttığı yoksa caydırıcılık noktasında Batı’yı ikna etme çabası mı olduğunu bilme şansımız bulunmamaktadır. Putin bu tür söylemleri ve kimi edimleri nedeniyle “çılgın” olarak anılsa da [49],[50] dünyada nükleer silahların kullanıldığı ilk ve tek olayda, saldırıya maruz kalan ülkenin nükleer silahları olmadığı bir gerçektir. Ukrayna’nın nükleer silahlara sahip olmadığı bilirse de Rusya’nın “varlığını tehlikeye düşürecek” gücün

Ukrayna değil Batı ittifakı olabileceğini göz önüne aldığımızda, tehdidin muhatabının Batı olduğu açıktır. Rusya ve Batı arasındaki dehşet dengesinin taraflardan biri lehine bozulmadığını ve şartların hâlen geçerli olduğunu dikkate aldığımızda, Rusya'nın -farazi bir- hayati tehditten kurtuluşunun, ancak Batı ile girişeceği bir nükleer çatışma ile gerçekleşeceği fikrinin rasyonelliği ise tartışılır. Zira bu küresel yok oluş- intihar ile eşdeğerdir.

Ukrayna ile sınırlı bir düşük güçte nükleer saldırı fikri ise yukarıda açıklandığı gibi Rusya'nın giriştiği askerî operasyonun amaçlarıyla çeliştiği gibi, Batı ittifakı bu konuda oldukça kararlı bir tutum izleyeceğinin sinyallerini vermektedir. Eski CIA direktörü ve emekli General Petreus böyle bir durumda çok ağır bir bedel ödetileceği konusunda Rusya'yı uyarmıştır. Petreus Rusya Ukrayna'da nükleer silaha başvurduğu takdirde, radyasyonun NATO ülkelerine yayılma riskini bir saldırı olarak değerlendirerek 5. maddeyi işletebileceğini, böyle bir durumda Rus Karadeniz filosu ve Ukrayna'daki birliklerinin yok edilebileceğini söylemiştir [51]. Olay, Putin'in elinde oldukça yıkıcı silahlar olduğunu Batı'ya hatırlattığı ve ardından blöf yapmıyorum demesi üzerine gelişmiş [52], NATO Genel Sekreteri Stoltenberg de Rusya'yı böyle bir durumun ağır sonuçları olacağı konusunda Rusya'yı uyarmıştır [53].

Diğer taraftan Chomsky'nin dikkat çektiği bir konuda otomatik güvenlik sistemlerinin yarattığı risklerdir. Birçok kez -1962 Küba Gerilimi örneğindeki gibi- nükleer savaş eşliğinden dönüldüğünü, nükleer savaş noktasında gerilim artkça tetiklenebilecek otomatik yanıtın insan müdahalesi ile son dakikada ucu ucuna durdurulduğu durumlar yaşandığını belirtmekte, son derece dikkatli olunması gereğinin altını çizmektedir [35]. Risk bunlarla da sınırlı değildir. Büyük güçlerin çıkarlarının çatıştığı durumlarda, gerilim tırmanan bir grafik çiziyorsa her zaman bir riskin olduğu söylenebilir. Örneğin ABD'de nükleer silahların kullanımı veya saldırı karşısında misilleme yapılması noktasında başkanın tek yetkili olması, demokratlar ve cumhuriyetçiler arasında tartışmalara yol açmış, demokratlar dengesiz bir başkanın tehlikelere yol açabileceği konusunda uyarılarda bulunmuşlardır [54]. Putin'in nükleer gerilimi tırmandıran açıklamaları ve edimleri düşünüldüğünde bu tür risklerin mevcudiyeti de inkar edilemez. Son olarak Rusya'nın gerilimin Ukrayna'dan sonra Doğu Akdeniz'e de taşındığı Ekim 2023'te gerçekleştirdiği tatbikat buna net bir örnek teşkil etmektedir. Putin'in telekonferansla katıldığı tatbikatta karadan, denizden ve havadan olmak üzere üçlü bir nükleer saldırı provası yapılmıştır. Ruslar denemeyi her ne kadar nükleer "misilleme" tatbikatı olarak gerçekleştirdiğini söylese de [55] bunun Batı- Rusya arasındaki gerginliğin Küba Krizinden bu yana en yüksek seviyeye ulaştığı ve 3. Dünya Savaşı senaryolarının tartışıldığı bu dönemde Batı'ya verilen -nükleer- bir gözdağı olduğu tartışılmaz durumdadır.

6. Sonuç

Soğuk Savaş döneminde tarafların bir çatışmaya girmemesindeki en önemli nedenin, aralarında oluşmuş olan nükleer "dehşet dengesi" olması dikkate alındığında, nükleer silahların teslim etmesinin, dönemde dünyanın üçüncü büyük nükleer cephaneliğine sahip olan Ukrayna'nın da caydırıcılığı üzerinde olumsuz etkiler oluşturduğu aşikârdır. Bu bağlamda Rusya-Ukrayna arasındaki ilişkide nükleer silahların etkisi, Budapeşte Memorandumu'nun imzalandığı 1994 yılına kadar götürülebilir. Bu etki, çift taraflıdır; öncelikle Ukrayna, Mearsheimer'in dikkat çektiği Rusya'nın Ukrayna üzerindeki jeopolitik emellerine karşı elindeki en büyük caydırıcı gücü kaybetmiş ve realistlerin "self help" olarak nitelediği, "herkesin kendi başının çaresine baktığı" bir dünyada, nükleer bir güç karşısında korunmasız kalmıştır. Bu ise ikinci bir etki doğurmuş; Ukrayna'nın Rus baskısına karşı zorunlu olarak Batı ittifakına yanaşmasına sebep olmuştur. Bu durum ise Rusya'nın jeopolitik kodlarıyla çelişerek sınır uçlarına dokunmuş, krizi derinleştirerek çatışmaya dönüştürmüştür.

Ukrayna saldırıya uğradıktan sonra konvansiyonel olarak Rusya karşısındaki zayıflığını Batı dünyasından gelen askerî ve maddi yardımlarla kapatmaya çalışmıştır. Ancak, Ukrayna, kaybettiği caydırıcılık sebebiyle Rusya'nın konvansiyonel saldırısına- işgaline maruz kalması yanında, nükleer saldırı riskiyle de karşı karşıya kalmıştır. Nükleer silahların bir savaşta kullanıldığı tek vakanın "nükleer silahlara sahip olmayan" Japonya'ya karşı yapılmış 1944 saldırısı olması önemli bir ayrıntıdır. Ukrayna, nükleer silahların, bu silahlara sahip ülkelerin birbirlerine karşı kullanma noktasındaki çekincelerinden ve caydırıcı etkisinden de mahrum kalmıştır.

Diğer taraftan, Rusya ve Batı arasındaki nükleer dehşet dengesinin hâlen geçerli olduğu her iki tarafın da açıklamalarından anlaşılmaktadır. Taraflar çatışmayı nükleer silahların caydırıcılık etkisinden faydalanmaya devam ederek sürdürmektedir. Rusların taktik nükleer silahlara başvurabileceği tartışmalarına karşın, taraflar açıklamalarında hayati - varoluşsal saydıkları tehditler dışında nükleer silah kullanmayacaklarına dair beyanlarda bulunmaktadırlar. Bu nedenle nükleer silahların caydırıcı etkisi, çatışmanın topyekûn bir Rusya- Batı ittifakı çatışmasına dönüşmesine engel olarak bölgesel kılmakta, -şimdilik- Ukrayna ile sınırlandırmaktadır. Taraflar çeşitli edimler ve söylemlerle nükleer güçlerini hatırlatarak bu caydırıcılığı pekiştirmeye çalışmaktadır. Özellikle Rusya yıkıcı silahlara sahip olduğunu her fırsatta hatırlatmakta, nükleer saldırı provaları gerçekleştirmektedir.

Bu bağlamda nükleer silahların Budapeşte Memorandumu'nun imzalanmasından günümüze değin, Rusya Ukrayna arasındaki ilişkileri etkilediği görülmektedir. Rusya Ukrayna arasındaki derinleşen krizin oluşma, çatışmaya dönüşme ve gelişme süreçlerini, nükleer silahların etkisi denkleme yerleştirilmeden analiz etmek mümkün gözükmemektedir.

7. Yazar katkı beyanı

Makalenin yazımı, sonuçların değerlendirilmesi ve revizyonu Aziz Göksal Yılmaz ve Volkan Tatar tarafından yapılmıştır.

8. Etik kurul onayı ve çıkar çatışması beyanı

Makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Makalede herhangi bir kişi/kurum ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

9. Kaynaklar

- [1] Sönmezođlu F. *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul, Türkiye Der Yayınları, 2019.
- [2] Sagan SD, Waltz KN. *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate Renewed*. New York, USA, W. W. Norton & Company, 2002.
- [3] Budapeşte Memorandumu. “Memorandum on security assurances in connection with Ukraine’s accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons”. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%203007/Part/volume-3007-52241.pdf> (27.03.2023)
- [4] Norris RS. “The Soviet Nuclear Archipelago”. *Arms Control Today*, 22(1), 24-31, 1992.
- [5] Broad WJ. “Ukraine Gave Up a Giant Nuclear Arsenal 30 Years Ago. Today There Are Regrets”. <https://www.nytimes.com/2022/02/05/science/ukraine-nuclear-weapons.html> (27.03.2023).
- [6] Budjeryn M, Bunn M. “Budapest Memorandum at 25: Between Past and Future”. <https://www.belfercenter.org/sites/default/files/2020-03/budapest/BM25.pdf> (27.09.2023).
- [7] Haines JR. “Ukraine And The Misunderstood Budapest Memorandum. Foreign Policy Research Institute”. https://www.fpri.org/docs/Haines_Ukraine_and_Budapest_Memorandum.pdf (10.10.2023).
- [8] Mearsheimer JJ. “The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent”. *Foreign Affairs*. 72(3), 50-66, 1993.
- [9] Tolubko V. “Nuclear Weapons, Space, Navy: Decisions Cannot Be Delayed”. <https://nsarchive2.gwu.edu/Nuclear-Weapons-and-Ukraine/Doc-45-Ukraine-General-Tolubko-report-to-Kravchuk-1993-07-01.pdf> (18.03.2023).
- [10] Karabulut B. Anahtar Kavramlar Serisi -1. Strateji - Jeostrateji – Jeopolitik. Ankara, Türkiye, Platin Yayınları, 2005.
- [11] Güçlü N. “Stratejik Yönetim”. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 61-85, 2003.
- [12] Karaosmanođlu AL. “Nükleer Stratejinin İlk On Yılı”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1-4), 323-346, 1996.
- [13] Heywood A. *Global Politics*. Hampshire: Mcmillan Publishers Limited, 2011.
- [14] Erendil M. *İkinci Dünya Harbi'nden Sonra Oluşan Silâh Sistemlerinin Taktik ve Stratejiye Etkileri*. Ankara, Türkiye, Genel Kurmay Basınevi, 1994.
- [15] U.S. Army Weapons Command. “Project Management of the Davy Crockett Weapons System”. <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a470429.pdf> (17.09.2023).
- [16] Ratsiborynska V, Petraitis D, Akimenko V. *Russia’s Strategic Exercises: Messages And Implications*. Riga, Latvia, NATO Stratcom, 2020.
- [17] Norris RS, Kristense HM. “US Tactical Nuclear Weapons in Europe, 2011”. *The Bulletin of Atomic Scientists*, 67(1), 64-73, 2010.
- [18] Kristensen, HM. “Capabilities of B61-12 Nuclear Bomb Increase Further”. <https://fas.org/publication/b61-12> (19.10.2023).
- [19] NATO. “Definitions of Nuclear Forces”. <https://www.nato.int/docu/glossary/eng-nuclear/eng-app3.pdf> (03.10.2023).
- [20] Podvig P, Serrat J. “Lock Them Up: Zero-Deployed Non-Strategic Nuclear Weapons in Europe”. <https://unidir.org/publication/lock-them-up-zero-deployed-non-strategic-nuclear-weapons-in-europe> (21.09.2023).
- [21] Reuters. “Russia says U.S. lowering 'nuclear threshold' with newer bombs in Europe”. <https://www.reuters.com/world/europe/russia-says-us-lowers-nuclear-threshold-by-deploying-new-nuclear-bombs-europe-2022-10-29/> (10.09.2023).
- [22] U.S. Department of Defense. “Department of Defense Releases its 2022 Strategic Reviews – National Defense Strategy, Nuclear Posture Review, and Missile Defense Review”. <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/3201683/department-of-defense-releases-its-2022-strategic-reviews-national-defense-strategy/> (04.10.2023).
- [23] Hobsbawm EJ. *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*. Çeviri: Alogan Y. İstanbul, Türkiye, Everest Yayınları, 2006.
- [24] Kılıoğlu ME. “1956 Süveyş Krizi ve Ortadođu’ya Etkisi”. *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 726-757, 2021.
- [25] Alexander B, Millar A. *Tactical Nuclear Weapons*. Washington, D.C, USA, Brassey’s, Inc, 2003.
- [26] Davidson CN. “Tactical Nuclear Defense The West German View”. <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA510953.pdf> (12.09.2023).
- [27] Huntington S. *Medeniyetler Çatışması*. 14. baskı. Çeviri: Turhan M, Soydemir YZC. İstanbul, Türkiye Okuyan Us Yayıncılık, 2020.
- [28] Defense Atomic Support Agency. “Semiannual Historical Report”. <https://www.osti.gov/opennet/servlets/purl/16004670.pdf> (02.10.2023).
- [29] Wiebes C, Burr W. “US Nuclear Weapons in the Netherlands: A First Appraisal”. <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/nuclear-vault/2021-01-15/us-nuclear-weapons-netherlands-first-appraisal> (04.10.2023).

- [30] United States General Accounting Office. “Nuclear Nonproliferation and Safety”. <https://www.gao.gov/assets/rced-98-46.pdf> (18.09.2023).
- [31] BBC. “Ukraine war: Could Russia Use Tactical Nuclear Weapons?”. <https://www.bbc.com/news/world-60664169> (29.09.2023).
- [32] TASS. “Russia’s Tornado-S, Malka weapons help wipe out foreign armaments in Ukraine”. <https://tass.com/defense/1543797> (06.10.2023).
- [33] Mearsheimer JJ. “Conventional Deterrence: An interview with John J. Mearsheimer”. https://www.mearsheimer.com/wp-content/uploads/2019/03/Conventional_Deterrence.pdf (16.09.2023).
- [34] BBC. “On the 8th Day - Nuclear Winter Documentary”
<https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=WCTKcd2Ko98> (11.09.2023).
- [35] Chomsky N, Polk L. *Nükleer Savaş ve Çevre Felaketi*. Çeviri: Keskin ME. İstanbul, Türkiye, İnkılap Yayınları, 2013.
- [36] Scher R. “U.S. Nuclear Employment Strategy”. <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/263730.pdf> (16.10.2023).
- [37] Brzezinski Z. *Büyük Satranç Tahtası-Amerika’nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*. Çeviri: Türedi Y. Ankara, Türkiye, İnkılap Kitabevi, 2005.
- [38] Turan İ. “Avrupa Enerji Güvenliğı Açısından Hazar Havzasının Artan Önemi: Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında Bir Değerlendirme”. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 179-202, 2022.
- [39] AA. “Biden: Rusya’ya karşı elimizdeki seçenekler Üçüncü Dünya Savaşı ya da yaptırımlar”. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/biden-rusyaya-karsi-elimizdeki-secenekler-ucuncu-dunya-savasi-ya-da-yaptirimlar/2516330> (13.10.2023).
- [40] TRT Haber. “ABD’den 4 Rus bankasına daha yaptırım: Füzeler kadar etkili olacak”. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/abdden-4-rus-bankasina-daha-yaptirim-fuzeler-kadar-etkili-olacak-658229.html> (13.10.2023).
- [41] BBC. “Biden: Nükleer savaş riski 1962’den beri ilk kez bu kadar yüksek”. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c6pjdrg89n3o> (13.10.2023).
- [42] NBC. “Putin puts nuclear deterrent forces on 'high alert' amid spiraling tensions over Ukraine”. <https://www.nbcnews.com/news/world/putin-orders-nuclear-deterrent-forces-high-alert-tensions-build-ukrain-rcna17853> (23.10.2023).
- [43] Independent. “Putin takes ‘nuclear football’ to funeral of Russian politician”. <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/putin-nuclear-football-funeral-b2054647.html> (30.09.2023).
- [44] BBC. “Rusya nükleer silah tehdidinde ciddi mi?”. <https://www.bbc.com/turkce/articles/ce76erzpo0lo> (09.10.2023).
- [45] Putin V. “Address by the President of the Russian Federation”. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843> (22.03.2023).
- [46] AA. “Finlandiya resmen NATO’nun 31’inci üyesi oldu”. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/finlandiya-resmen-natonun-31inci-uyesi-oldu/2863311> (25.10.2023).
- [47] Euronews. “Rusya, nükleer silah kullanmasına yol açacak dört olası durumu açıkladı”. <https://tr.euronews.com/2022/03/29/rusya-nukleer-silah-kullanmas-na-yol-acacak-dort-olas-durumu-ac-klad> (25.10.2023).
- [48] Rosenberg S. “Ukraine invasion: Would Putin press the nuclear button?”. <https://www.bbc.com/news/world-europe-60551140> (22.09.2023).
- [49] Hamilton □ “Calling Putin ‘mad’ only makes him more dangerous”. <https://www.independent.co.uk/voices/putin-mad-dangerous-stigmatising-mental-health-b2115148.html> (11.09.2023).
- [50] The Guardian. “Putin has gone mad from power’: Kremlin critic İlya Yashin speaks out from Russian prison”. <https://www.theguardian.com/world/2023/mar/04/ilya-yashin-kremlin-critic-speaks-out-from-russian-prison-putin-ukraine> (11.09.2023).
- [51] The Guardians. “Petraeus: US would destroy Russia’s troops if Putin uses nuclear weapons in Ukraine”. <https://www.theguardian.com/world/2022/oct/02/us-russia-putin-ukraine-war-david-petraeus> (18.10.2023).
- [52] BBC. “Ukraine war: Putin not bluffing about nuclear weapons, EU says”. <https://www.bbc.com/news/world-europe-63016675> (18.10.2023).
- [53] Reuters. “Exclusive: NATO chief calls Putin’s nuclear threat a ‘dangerous’ escalation”. <https://www.reuters.com/world/europe/exclusive-nato-chief-says-putins-ukraine-escalation-dangerous-reckless-2022-09-21/> (18.10.2023).
- [54] VOA. “ABD Başkanlarının Nükleer Silah Yetkisi Tartışılıyor”. <https://www.voaturkce.com/a/abd-amerika-baskan-nukleer-silah-kullanma-karar-tek-imza-yetki-demokrat-tartisma/5794098.html> (02.10.2023).
- [55] Reuters. “Russia says it rehearsed delivering a massive retaliatory nuclear strike”. <https://www.reuters.com/world/europe/russia-says-it-rehearsed-delivering-massive-retaliatory-nuclear-strike-2023-10-25/> (25.10.2023).